

KNUT NORBORG:

LUNDS POSTFÖRBINDELSER MED SIN OMVÄRLD 1771-1816

INLEDNING

Lunds postala historia är ännu inte skriven. Ragnar Blomqvist har i sitt stora arbete om Lunds historia (1978) bara en liten notis om postbudens betalning. Från 1675 är dock postmästarna kända (Grape sid 311 ff). Under mer än 100 år från 1717 till 1831 fungerade som postmästare i Lund tre generationer — far, son och sonson — av släkten Sommelius. Vid den sistes bortgång 1831 verkade Esaias Tegnér aktivt för att en son till denne skulle utses till hans efterträdare trots att han endast var 22 år gammal. Men en major i armén fick postmästarbefattningen och yrket gick ur släkten Sommelius.

Lunds postkontor har fört en ambulerande tillvaro. Många skilda fastigheter har hyst verksamheten. Under Gustaf Sommelius' tid som postmästare (1717-1757) bebodde han fastigheten nr 215 vid Södergatan (hörnfastigheten mot Drottensgatan). Postkontoret var då förlagt dit. Postmästarsysslan förenade han med befattning som rådman, från 1738 som borgmästare.

Familjen Sommelius flyttade senare till tomt nr 284, som ligger vid Kyrkogatan snett emot Domkyrkan (se Gamla Lund i Per Bagges bilder sid. 27). Här kvarblev postkontoret i varje fall till 1831. På P. O. Landqvists karta över Lund 1866 ligger postkontoret på tomt nr 282 vid Lilla Gråbrödersgatan. På A. B. Jakobssons karta från 1896 återfinnes postkontoret vid Klostergatan i kvarteret Sankt Jakob invid den tomt där senare Grand Hotell byggdes. År 1915 flyttar posten in i televerkets byggnad vid Lilla Gråbrödersgatan 4 där den kvarblev till 1967 då nya lokaler för posten uppfördes vid Bangatan 14.

SOMMELIUS' ARKIV

Vid rivningen av Sommelius' fastighet vid Kyrkogatan i september 1904 påträffades ett stort antal, huvudsakligen postala handlingar som omedelbart överlämnades till Kulturen i Lund där de går under benämningen Sommelius' samling. Delar av materialet är tyvärr ganska skadat av fukt och råttor.

Samlingen omfattar ett par hyllmeter och innehåller för en följd av år förteckningar över utgående brev med angivande av adressat, adressort och erlagt porto. Förmodligen är huvuddelen av materialet koncept av rapporter som insänts till centrala postmyndigheter i Stockholm. Så långt jag hittills kunnat se, finns inte originalen bevarade i Riksarkivet. Likartat material torde dock finnas för andra postkontor (Nilebrant-Johansson 1974).

Under alla omständigheter ger materialet en god inblick i Lunds postförbindelser med sin omvärld. För denna artikel har jag gått igenom handlingarna för fyra år som är förhållandevis fullständigt bevarade nämligen åren 1771, 1790, 1801 och 1816.

Orsaken till att just dessa år valts är att det är de fullständigaste åren. I vilken utsträckning de kan betraktas som normalår är svårare att säga. År 1771 var ett missväxtår, men följderna med hungernöd och sjukdomar kom först de följande åren. 1790 var efter Gustaf III:s danska och ryska krig med dålig ekonomi i landet. 1801 var ett utrikespolitiskt oroligt år då engelska flottan anföll Köpenhamn och hotade Karlskrona. 1816 var ett fredligare år, då unionen med Norge etablerats, och Napoleonkrigen följts av Wien kongressen och fred över Europa.

Lund var vid denna tiden en stad med ca 3000 invånare. Universitetet spelade en ganska blygsam roll med något tiotal professorer och 200-300 närvarande studenter. Handeln och köpenskapen var blygsam och en stor del av befolkningen kunde varken skriva eller läsa. Av adressaterna att döma återfinns många av brevskrivarna inom adeln eller bland prästerskapet. Man måste också tänka på att postkontoret i Lund inte bara betjänade staden Lund utan även ett stort omland med många gods och herrgårdar. Närmaste postkontor var Malmö, Landskrona och från 1780 Hörby.

Även Lunds grannstäder hade omkring 1800 en ganska blygsam befolkning. Malmö och Landskrona var jämnstora med 3500-4000 invånare vardera. Ystad och Kristianstad hade vardera ca 2500 invånare.

POSTEN FRÅN LUND 1771-1816

Inför varje avgående posttur förtecknades breven i bestämd ordning med varje adressorts brev för sig i en lista med rubriken "avgående contant betalte brev". Dessutom fanns en särskild förteckning över fribrev. Dessa var emellertid vid denna tid relativt få. För kvartal och år gjordes sedan sammandrag.

Veckodagarnas postturer såg ut på följande sätt år 1790.

Måndag Post mot Malmö och Ystad

Tisdag Post mot Göteborg, Jönköping, Stockholm och orter därbortom

Onsdag Post mot Kristianstad, Karlskrona och Kalmar

Torsdag Post mot Göteborg, Jönköping, Stockholm och orter därbortom

Fredag Post mot Malmö och Ystad

Lördag Post mot Kristianstad, Karlskrona och Kalmar.

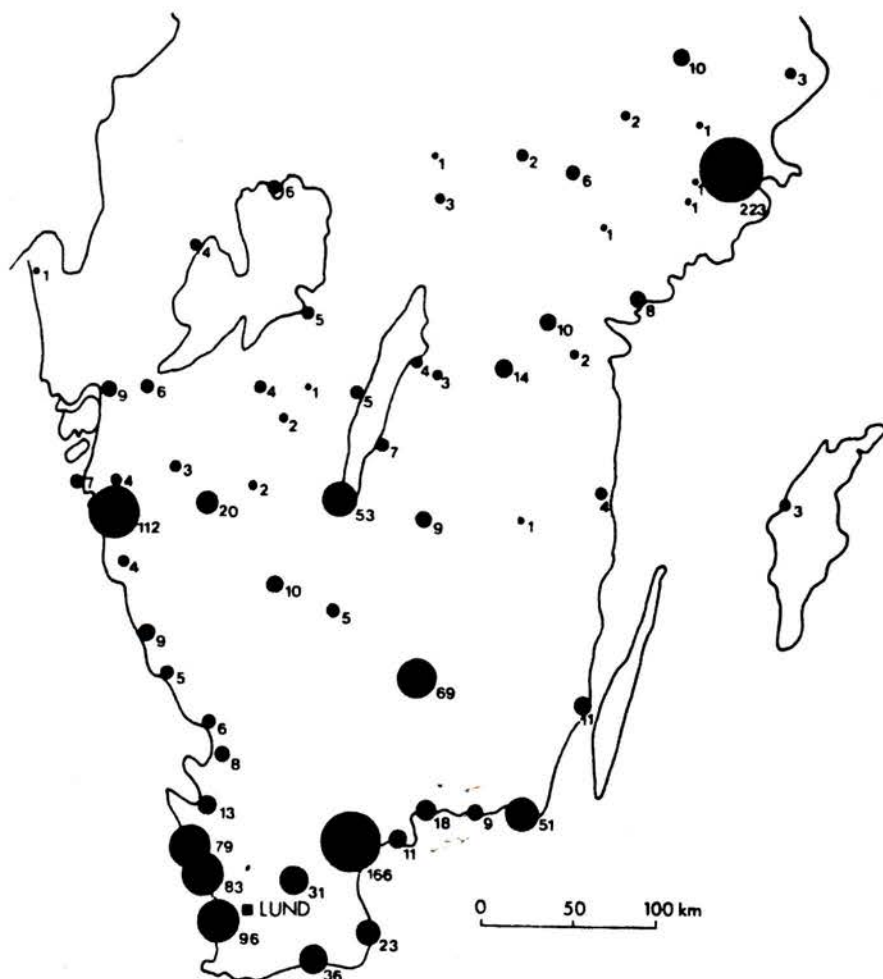
Postgången från Lund under de fyra undersökta åren framgår av sammanställningen nedan samt av tabell 1. Den regionala fördelningen av avgående brev under en månad 1790 visas i figur 2. I den mån ofullständigheter eller luckor förelegat har viss justering skett så att helårs-siffrorna är fullt jämförbara. Tjänstebreven ingår endast 1790 men utgjorde då minde än 5 % av hela postmängden.

Avgående brev från Lund med fördelning på mottagande orter
Absoluta tal

Landsdel/land	1771	1790	1801	1816	Anm.
Till Sverige	12 650	13 499	17 649	17 982	
Till Danmark	162	264	402	228	
Till Tyskland	198	180	286	116	
Till Norge	(11)	(5)	(51)	(34)	Lokala brev till Strömstad kan ingå
Till Finland	62	249	79	(47)	Till Grisslehamn 1816
Totalt	13 083	14 197	18 467	18 407	

Fördelning i % av totalantalet

Till Sverige	96,7	95,1	95,6	97,7
därav Skåne	42,3	42,1	40,9	50,1
därav Stockholm	23,0	15,0	15,1	20,5
Utlandet	3,3	4,9	4,4	2,3

Figur 2. Avgående brev från Lund i april 1790 fördelade på adressorter.

Av tabell 1, som innehåller samtliga postkontor som var etablerade i Sverige de fyra undersökta åren, framgår att Lund hade avgående brev till praktiskt taget samtliga postkontor i landet. Endast några få står utan noterade kontakter. Breven till Norrland är emellertid relativt få. Däremot är kontakterna med övriga Skåne, Blekinge, Småland med Växjö och Västkusten upp till Göteborg samt Stockholm livliga. Inom närområdet dominerar inte Malmö, vilket man från andra kontaktundersökningar kunde väntat sig. Stockholm och Kristianstad samt vissa år

även Helsingborg och Göteborg mottar fler kontakter än det närbelägna Malmö.

Man kan bara förmoda att en del brev inom den närmaste omgivningen befordrats med parallellposten som kronoposten och soldatposten. Det är också möjligt att en del av de mera lokala kontakterna förmedlades av privata bud. Den besuttna klassen hade en stor tjänsteskara till sitt förfogande. Något enhetsporto fanns inte och portokostnaderna hos allmänna posten var betydande.

Även om totalsiffrorna och den grova regionala fördelningen visar begränsade förändringar mellan de olika åren, noteras i detaljerna mycket stora svängningar. Som exempel kan nämnas följande orter.

Postkontor	1771	1790	1801	1816
Eksjö	58	115	221	35
Mariestad	8	28	110	23
Norrköping	130	124	234	45
Varberg	126	41	162	43
Växjö	251	722	1013	453

Något regionalt mönster har jag inte kunnat finna i dessa variationer. Därmed finns det i första hand anledning att något fundera över vilka typer av brev som förekom vid denna tiden. Grovt bör de kunna uppdelas i två typer — affärsbrev/tjänstebrev och privatbrev. Av andra undersökningar vet man att de privata relationerna är relativt stabila och förändrar sitt mönster mycket långsamt över tiden (se t. ex. Hägerstrand 1953). Utifrån detta är min hypotes att en mycket stor del av brevmängden är affärs- eller tjänstebrev, som är mera utsatta för växlingar och förändringar över tiden. Nya verksamheter etableras, andra försvinner, kunder och leverantörer växlar osv.

Jag hoppas kunna göra en analys av brevmottagarna för vissa utvalda orter för att testa hypotesen. Men det är ett tidsödande arbete som ännu inte påbörjats. När det gäller utlandsbreven har jag redan kunnat konstatera att huvuddelen av dessa till Tyskland och Danmark är affärsbrev.

En rad utkast till bokföring för postkontoret i Lund har också påträffats. Följande sammandrag för 1771 kan vara av intresse (redigerat sammandrag).

Här framgår med önskvärd tydlighet att den alldeles övervägande delen av breven betalades vid avsändandet. Porto för inkommande brev är mindre än 5 % av totalomslutningen. Portouppbörden för avgående utrikes brev står också i rimlig proportion till den brevmängd som var

Lunds Post-Contoirs Betalte Brefs Räkning År 1771

<i>Debet</i>	Silfermynt		Courante silfermynt	
	Daler	Öre	Daler	Öre
Uppbörden				
För afgångne inrikes bref	2660	4	21	16
För afgångne utrikes bref	184	3		
Porto för inkommande bref ifrån In och utrikes orter	136	13	22	10
Riksens Höglofl Ständer	11	8		20
Summa	2991	28	44	14
 <i>Credit</i>				
Aflöning	300			
Contoirs Expenser	40			
Oinlöste Quarlämnade utrikes bref	1	13		
Stockholms General Post	2648	31	44	14
BevillningsMedel	1	16		
Summa	2991	28	44	14

adresserad till utrikes ort. Där skall dock tilläggas att portot ofta torde ha betalats till de svenska postkontoren i Helsingör resp. Hamburg. Dessa orter var emellertid inte brevens slutliga destination.

För 1790 föreligger en specifikation av fribreven. Uppbörden för fribreven belöpte sig då till 199 Speciedaler. Av detta krediteras Consistorium Ecclesiasticum för huvuddelen eller 144 Speciedaler, postmästarens fribrevsrätt till 46 Speciedaler, Kongl. Götha Hofrätt för 5 Speciedaler samt Vettenskaps Akademien och Militairen (för två extra poster) för smärre belopp.

HUR STOR VAR DEN TOTALA POSTVOLYMEN OMRKING 1800?

I Sveriges officiella statistik Postverket 1864 anges beräknad inrikes postmängd från år 1850 i tusental enligt följande.

1850	3 520
1852	3 691

1854	4 263
1856	5 313
1858	5 401
1860	5 903
1862	6 445
1864	7 664

Siffrorna visar mer än en fördubbling under en 15-års period. Stockholm svarade för ca 20 % av brevmängden, Göteborg för ca 8 %. Därefter kom Norrköping, Malmö och Jönköping. Lund kom på elfte plats vad gäller avsända inrikes brev med ca 1,5 % av totala brevmängden. Det är naturligtvis djärvt att på bara en orts siffror grunda en beräkning av den totala postmängden. Lunds folkmängd ungefärligen tredubblades från 1800 till 1864. Under samma tid sexdubblades avgående brev. Under förutsättning att Lund hade samma andel av den totala postmängden i landet i början av 1800-talet som 1864 innebär det att den totala postmängden bör ha uppgått till drygt 1 miljon försändelser årligen vid 1800-talets början. Även om man får räkna med att den verkliga siffran kan avvika med kanske 25 % från detta tal, visar uppgifterna ändå att postförmedlingen redan för ca 200 år sedan var en mycket stor och viktig verksamhet. Den band ihop personer och verksamheter i skilda delar av landet och etablerade dessutom kontakter utanför landets gränser i en högst betydande omfattning. Trots det har postens betydelse för vårt lands utveckling sällan uppmärksammats av historikerna.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Kulturens arkiv, Lund. Sommelius' samling.

Sven-Göran Larsson, Lund. Excerpter från bl. a. postkontoret i Lund.

Blomqvist, Ragnar, 1978: Lunds historia. 2 Nyare tiden. Lund.

Grape, Ernst, 1951: Postkontor och postmästare. Stockholm.

Hägerstrand, Torsten, 1947: En landsbygdsbefolknings flyttningsrörelser. Svensk Geografisk Årsbok.

— 1953: Innovationsförloppet ur korologisk synpunkt. Lund.

Nilebrant, Stig och Johansson, Sven Rune, 1974: Från fjäderbrev till flygpost. Stockholm.

Norborg, Knut, 1981: Lunds förbindelser med sin omvärld vid slutet av 1700-talet. Svensk Geografisk Årsbok.

Palmborg, Nils och Larsson, Jan Inge, 1976: Gamla Lund i Per Bagges bilder. Lund. Postverket. Bidrag till Sveriges officiella statistik 1864.

Statistik, Historisk, för Sverige I. Stockholm 1955.

Tabell 1. Avgående kontant betalda brev från Lunds postkontor 1771, 1790, 1801 och 1816.

Postkontor	1771	1790	1801	1816	Anm.
Alingsås	18	26	46	17	
Arboga	1	4	17	5	
Askersund	1	8	16	10	
Avesta	13	3	—	11	
Bjästa	—	—	—	5	
Bollnäs	—	2	—	2	
Borgholm	—	3	10	8	
Borås	97	142	123	97	
Boxholm	.	5	13	25	Inrättades 1786
Dalarö	—	—	—	—	
Delsbo	—	—	—	—	
Drottningholm	.	1	1	—	Inrättades 1777
Ekolsund	—	—	7	4	
Eksjö	58	115	221	35	
Enköping	6	16	19	12	
Eskilstuna	1	1	11	7	
Falkenberg	56	17	42	73	
Falköping	1	12	25	9	
Falun	—	7	8	9	
Filipstad	—	2	50	33	
Frösön	2	1	.	.	Flyttat till Östersund 1799
Grisslehamn	—	—	—	47	Avser post till Finland
Gränna	67	54	62	15	
Gävle	2	5	22	6	
Göteborg	602	1069	977	696	
Halmstad	95	86	144	255	
Haparanda	.	.	.	—	Flyttades hit fr Torneå 1810
Hedemora	1	—	1	—	
Hjo	19	37	7	1	
Hova	—	6	7	10	
Hudiksvall	—	5	1	—	
Hällestad	59	6	2	3	
Hälsingborg	694	835	1476	1594	
Härnösand	16	14	25	12	
Hörby	.	458	666	717	Inrättat 1780
Jönköping	598	465	905	345	
Kalmar	82	126	148	176	
Karlshamn	216	174	175	323	
Karlskrona	204	402	274	367	
Karlstad	36	46	73	77	
Kristianstad	1244	1646	1957	2302	
Kristinehamn	28	—	8	24	
Kungsbacka	41	39	12	14	
Kungälv	19	27	16	29	

Postkontor	1771	1790	1801	1816	Anm.
Kvarsebo	34	74	68	47	
Köping	4	12	5	16	
Laholm	84	95	75	140	
Landskrona	1292	972	1022	1368	
Lidköping	20	11	61	31	
Lindesberg	2	2	12	3	
Linköping	145	125	184	157	
Luleå	—	—	1	1	
Malmköping	—	3	29	—	Inrättades 1788
Malmö	1274	1087	1413	1842	
Mariefred	2	8	14	58	
Mariestad	8	28	110	23	
Marstrand	8	32	55	3	
Medevi	1	8	3	—	
Nora stad	—	2	21	12	
Norrköping	130	124	234	45	
Norrtälje	1	18	27	9	
Nyköping	118	80	148	57	
Piteå	6	—	—	—	
Ramundeboda	—	1	—	30	
Ronneby	—	138	40	54	Inrättades 1782
Sala	1	3	6	27	
Sigtuna	2	1	2	1	
Simrishamn	302	381	214	170	
Skanör	59	11	12	3	
Skara	18	39	83	43	
Skellefteå	—	—	9	1	Benämndes till 1814 Sunnanå
Skänninge	50	31	29	22	
Skövde	12	18	41	22	
Smedjebacken	—	—	—	—	Inrättades 1806
Stockholm	3010	2123	2797	3776	
Strängnäs	103	72	90	47	
Strömsholm	22	1	1	13	
Strömstad	11	5	51	34	
Sundsvall	7	2	2	2	
Säter	8	—	42	4	
Söderhamn	—	2	12	—	
Söderköping	43	29	73	20	
Södertälje	1	15	23	10	
Sölvesborg	94	66	68	46	
Tierp	2	1	11	6	
Torshälla	—	—	—	—	
Trosa	—	—	—	6	
Uddevalla	36	95	197	89	
Ulricehamn	14	61	29	13	
Umeå	1	—	1	3	
Uppsala	119	59	192	201	

Postkontor	1771	1790	1801	1816	Anm.
Vadstena	30	68	39	35	
Varberg	126	41	162	43	
Warnäs	.	1	7	—	Inrättades 1787
Vaxholm	—	—	1	—	
Vetlanda	.	.	.	53	Inrättades 1807
Wik	—	—	—	—	
Vimmerby	80	17	78	60	
Visby	4	22	25	48	
Vänersborg	16	103	81	86	
Värnamo	61	54	85	13	
Västervik	37	34	69	56	
Västerås	11	14	40	46	
Växjö	251	722	1013	453	
Ystad	406	407	628	683	
Åmål	58	77	22	4	
Älvkarleby	—	—	—	1	
Ängelholm	264	187	201	534	
Äs	2	28	28	49	
Örebro	5	29	142	68	
Öregrund	—	—	—	—	
Östersund	—	—	5	1	
Östhammar	4	—	—	—	